

Dubravko Mihanović

PROLAZI SVE

(dramske skice)

Lica:

Franja Rožić, *starica*

Marina Letica, *starica*

Katarina Jurkić Kata, *starica*

Vojislav Brstina Vojo, *starac*

Mirko Uš, *zvani Ringo*, *starac*

Ante Kovač, *starac*

Naser Idrizi, *starac*

Vera Tomić, *ravnateljica doma*

Antonijo Arslanagić, *alias Tino Latino*, *voditelj plesnih večeri u domu*

Biba, *spremačica u domu*

Rina van Beveren, *izaslanica europskog povjerenstva za obilazak domova za starije i nemoćne osobe*

Ćuk, *ptica*

Saška, *pokojna Franjina i Bravčeva kći*

Otac, *Franjin*

Majka, *Franjina*

Baka, *Franjina*

Babica, *koja je pomogla da Franja dođe na svijet*

Živko, *svira s Franjinim ocem na pogrebima*

Ognjen, *svira s Franjinim ocem na pogrebima*

Momak

Bravac, *Franjin suborac, kasnije suprug*

Jasna, *Verina majka i Franjina kolegica u školi*

Maja, *Franjina kolegica u školi*

Prva trudnica

Suprug prve trudnice

Druga trudnica

Mladić

Treća trudnica

Liječnica

Istražitelj

Plava žena

(Franja, sama.)

Franja. Ispričati tuđi život nije jednostavno. A ispričati svoj, možda uopće nije moguće. Svejedno, treba pokušati. Ne da bi se shvatilo: da bi se izgovorilo.

Sjećanje je "lijevak koji se sužuje"¹. Na početku tog lijevka sam djevojčica, putem djevojka i žena, a na kraju, starica. Ili je početak na drugoj strani...? *(Stanka.)* Ima dana kad mi se čini da... da se sve dogodilo na jedini mogući način. A ima i dana kad mislim da je trebalo biti drugačije. Moralo biti drugačije. Moglo... biti. A nije. Ovo je moj život, jedini.

1. dio: SJEĆANJE JE LIJEVAK KOJI SE SUŽUJE

Franja. Rodila sam se jedne hladne veljače. Te zime u Gospiću je izmjerena temperatura od minus 36 stupnjeva, ledilo se more... Preko zamrznute Save prelazili su ljudi, djeca, konjske zaprege. U Senju je bura puhala 160 kilometara na sat, u Sisku su ljudi trgali podove, kako bi imali čime naložiti... Ptice su se smrzavale i padale s drveća.

Hladno je bilo i mojoj majci, izmučenoj od poroda... Bila je oštra žena, ali nije se znala izboriti za sebe. Otac, bekrija s nekim čudnim mrakom u sebi, i ona, bili su kao pas i mačka... Tome sigurno nije pomagala ni baka, očeva mama, koja je jako voljela govoriti mojoj majci stvari koje ova nije htjela čuti... *(Stanka.)* I tog je dana otac, kao i ostalih, kući došao pijan. Bio je sav izvan sebe, mahnit! S njim su bila i dvojica njegovih kolega, i oni pijani. Tata je svirao trombon, na sprovodima. Čim je ušao, pokušao me uzeti babici iz ruku... Ona me nije dala, pa je zaplakao, valjda od jada i nemoći. Tada su se djeca rađala kod kuće, da.

*(Soba u domu Franjinih; **Baka, Majka i Babica**, s malom Franjom u naručju.)*

Majka. Moja mala Franja. *(Gleda je.)* Kako je hladno!

Baka. *(Pomiluje je po glavi.)* Ima... drugačiju glavu. Al' neka nje nama!

¹I. Vrkljan, "Marina ili o biografiji" ("Moje sjećanje: lijevak koji se sužuje.")

- Majka.** Kako to možete reć'?
- Baka.** Koje? "Neka nje nama"? Pa to se tako kaže. Mogla sam reć' i "dobrodošla", il' šta ja znam...
- Majka.** Ne, nego da ima drugačiju glavu! Drugačiju od koga? Kakve glave imaju druga djeca?
- Baka.** Ne znam za drugu djecu, snaho, al' znam za našu familiju! Tu su svi imali male glave, pravilne, oble, k'o žirovi... (*Gleda Franju.*) Ne znam gdje ćemo joj pronać' šešir! Lako sad, kad smo na minus trideset, al' šta ćemo ljeti, kad zaprži?
- Babica.** (*I ona gleda Franju.*) Bit će dobra duša, ima velike oči.
- Baka.** Ništa ja ne kažem za oči, samo za glavu. (*Gleda je.*) Malo je... (*Traži prikladnu riječ.*) ...kockasta. Istina, ovu moju procjenu treba uzet' s rezervom: nikad nisam bila dobra u geometriji!
- Majka.** Imate zmijski jezik, stara mama!
- Baka.** (*Nastavi prethodnu temu, kao da nije čula Majčinu opasku.*) Doduše, kad sam ja išla u školu, nije bilo ničeg, ni šestara, ni ravnala, pa ti odredi šta je šta!
- (*Pojave se Otac i dvojica mu prijatelja, Živko i Ognjen. Svatko nosi svoj instrument; vrlo su pijani.*)
- Otac.** Ženo, jel' boljelo?
- Majka.** K'o sam vrag. A gdje si ti?
- Otac.** Zadrž'o se s kolegama. Pokapalo se, znaš kako je, traje to, dok se položi lijes, izgovori šta ima, pa svećenik... Da vidim dijete! (*Vidi da je Franja kod Babice.*)
- Babica.** Žena ti ima vraški usku zdjelicu, takva se rijetko sreće! Užu sam vidjela samo kod Ljubice, od Brkljaninovih... Franja je jedva prošla. Al' s nama je, sunce malo...

- Otac.** Daj, da je poljubim! (*Želi uzeti Franju.*)
- Majka.** Pijan si, ispast će ti!
- Otac.** (*Babici, pokušavajući uzeti Franju.*) Da je malo pomirišem, samo malo, uh...
- Babica.** (*Istrgne mu je; Franja počne plakati.*) Ne dam, dok ne dođeš k sebi!
- Otac.** (*I on zaplače.*) Kako sam ja loš čovjek, kako sam ja loš...
- Baka.** (*Sinu.*) Čemu ova galama, Bero? I kad ćemo je krstit'?
- Otac.** Dobio sam kćer, a ne daju mi je! (*Stanka.*) U srijedu. (*Bratu.*) Živko, Ognjene, tiho je u ovoj kući! Opletite! (*Živko i Ognjen zasviraju pogrebni marš.*)
- Majka.** Jeste vi normalni, bando pijana!?
- Otac.** Zašto?
- Majka.** Svirate pogrebni marš! A rodilo se dijete!
- Otac.** (*Tek sad je to primijetio; zaustavi kolege.*) Stanite, 'ej! (*Živko i Ognjen utihnu; supruzi.*) Ne moraš ih odmah kritizirat'! Zašto si uvijek takva prema meni? Htjeli su najbolje... (*Kolegama.*) Ni'ko nije umro. Upravo suprotno! (*Majka ustaje; Babica joj pomaže.*)
- Živko.** Oprosti, Bero! Stalno to sviramo, pa... Ušlo nam u naviku.
- Ognjen.** Profesionalna deformacija.
- Majka.** Odnijet ću Franju u kuhinju. (*Suprugu.*) Svinjo.
- Baka.** (*Sinu.*) Od svega napraviš cirkus! (*Majka, Franja, Babica i Baka odu.*)
- Živko.** Zlo mi je, Bero. (*Krene za ženama, povraćat će.*)

Ognjen. *(Ognjenu.)* Ne valja miješat' vino i rakiju. *(I on krene za ostalima.)*

Otac. *(Sam.)* Šta ti je život! Ovakav događaj, a čovjek nema s kim ni proslavit'! I onda je jasno zašto toneš u žalost: jer si sam, k'o prst. Pa bučiš, urlaš, sviraš, pjevaš, samo da te nek'o čuje! A ne čuje, ni'ko te ne čuje. *(Ode i on.)*

(Franja, sama.)

Franja. Moji nisu imali više djece. "Srećom", rekao bi netko. Tako da sam se, od malih nogu, navikla na samoću. U djetinjstvu sam zato često vikala, u šumi iza kuće, a nastavila sam to raditi i kasnije, u mladosti...

(Franja i Momak, u šumi.)

Franja. *(Viče, snažno, zatim prestane i gleda Momka.)*

Momak. Stari kaže da će bit' rata. I kaže da se maknem od tebe. "Bježi od Franjinih!", veli.

Franja. Umrla mi je baka. Pala je i više nije ustala. "K'o vreća brašna", rekla je mama.

Momak. Odgovori na moje pitanje.

Franja. Nisi me ništa pit'o. *(Stanka.)* Čula sam, Hitler je nap'o Poljsku.

Momak. Ja sam uz njega. I mi smo dio velikog Reicha! *(Stanka.)*

Franja. Ti si budala.

Momak. Im'o je stari pravo. Odsad ću te gledat' samo kroz nišan! *(Otrži.)*

(Franja, sama.)

Franja. U partizane sam otišla s osamnaest godina, nepunih. Od kuće sam ponijela jedne cipele, kaput i knjigu, neki stari roman... Vjerovala sam u slobodu i u ljubav, onda

još jesam. (*Stanka.*) Tamo sam sreća i njega, pokraj vatre. Visok, taman, glas mu je bio hrapav, kao da mu nešto stoji u grlu i... Zvali su ga "Bravac". (*Dodje Bravac.*) Ali trebalo je proći još puno vremena, prije nego... (*Stanka.*) Rat se bližio kraju, bili smo sretni... Te večeri se pjevalo, puno nas, i on, i ja... Gledala sam ga, i on mene, a onda me, u jednom času, pitao:

Bravac. "Oćeš prošetati sa mnom?"

Franja. Rekla sam da hoću. Hodali smo po mraku, do jednog kupiništa... Još imam ožiljke od trnja po nogama. Bio je kolovoz, romantično doba godine... Pun mjesec iznad šume... Tko se ne bi podao? Rekao mi je:

Bravac. "Puška ti dobro stoji. Kad opališ, rame ti drhti. K'o neka ptica."

Franja. A onda je počeo recitirati. Glas mu je zvonio među drvećem... Rekao je da je to...

Bravac. Majakovski, Vladimir Vladimirovič. (*Recitira.*) "Naš je planet radostima ubog nešto. / Treba otimati radost danima što bježe. / Na svijetu umrijeti nije teško. / Stvarati život daleko je teže."² (*Stanka; gledaju se.*) Usta su mi stalno puna prašine. Ne znam kako da je se riješim. (*Stanka.*)

Franja. Poljubi me, slobodno.

Bravac. Ne bojiš se? Muškarac i žena mogu... svašta stvoriti!

Franja. Ne bojim. (*Poljube se.*) Nakon dva mjeseca rat je bio gotov. A nakon devet...

(*Bolnica; Prva trudnica i Suprug prve trudnice, Druga trudnica i Mladi, Treća trudnica, te Franja i Bravac.*)

Suprug prve trudnice. Diši, diši...

Prva trudnica. (*Viče.*) Dišem! Umrla bi' da ne dišem!

² V. V. Majakovski, "Sergeju Jesenjinu"

- Suprug prve trudnice.** Mislim, pojačano... Da ti pjevam, onu tvoju? (*Zapjeva.*)
- Druga trudnica.** (*Stenje; Trećoj trudnici.*) Mi smo prije vas?
- Treća trudnica.** (*Ritmički dišući..*) Zvat će nas. Onako kako smo dali papire, po redu...
- Prva trudnica.** Nema tu reda, to je ludnica... (*Suprugu.*) Dao si im papire?
- Suprug prve trudnice.** Kad? Pa cijelo vrijeme te držim za ruku!
- Prva trudnica.** Pusti moju ruku i daj im papire! Nećeš me ti porodit'!
- Druga trudnica.** (*Trećoj trudnici.*) Ovo vam je prvi put?
- Treća trudnica.** Treći.
- Druga trudnica.** Meni prvi. Malo se bojim.
- Treća trudnica.** To vam neće pomoć'. Strah vas samo stisne.
- Franja.** (*Bravcu.*) Čudno mi je, tu, dolje... (*Nasloni glavu na njega.*) I ti... tako čudno mirišeš.
- Bravac.** Trebamo se javit' sestri Nedi, primit će nas preko reda...
- Franja.** (*Drži se za trbuh, gleda kamo bi sjela.*) Ne treba, idemo k'o i svi... Kakav je to miris?
- Bravac.** Moja kolonjska voda. Ti si mi ju kupila, a sad ti se ne sviđa. Idem nać' sestru...
- Franja.** Nisam rekla da mi se ne sviđa. (*Presavine se od boli.*) Aah... Ostani tu, molim te! Daj mi ruku, samo mi daj ruku... (*On joj da ruku. Čekaju; nju jako boli.*)
- (*Žene rađaju. S njima je Lije□nica.*)
- Prva trudnica.** (*Krikne.*)

Liječnica. Dobili ste djevojčicu...

Suprug prve trudnice. Rek'o sam ja odmah!

Druga trudnica. *(Snažno zastenje.)*

Liječnica. Krasan dečko! Kako je samo taman, vidi ga...

Druga trudnica. Ima i kosu.

Mladić. Na mene!

Treća trudnica. *(Zagrize usnu, napne se, vikne.)*

Liječnica. Ovo je zbilja bilo brzo. Dečkić...

Treća trudnica. *(Osmjehne se.)* Još jedan.

Liječnica. *(Franja.)* Gurajte, da, samo gurajte... *(Stanka; opipava je.)* Stanite. Ovo nije...

Franja. Šta? *(Liječnica ne odgovara; i dalje je opipava, sve uznemirenija.)* Šta nije? *(Liječnica i dalje šuti, opipavajući je.)* Šta nije!? Recite mi, molim vas... Recite...

*(Svi su otišli. Ostali su tek **Franja** i **Bravac**, oboje sbrvani, svatko na svoj način, te **Liječnica**.)*

Franja. Kako... ugušila?

Liječnica. Ostala je bez kisika. Žao nam je, nismo ništa mogli. *(Stanka.)*

Franja. Da smo... došli ranije...? Da je bilo manje ljudi, da...

Liječnica. Ne razmišljajte o tome na taj način.

Franja. *(Vrisne.)* Nego o čemu!? O čemu da razmišljam!? O čemu!!!?

Bravac. *(Zagrli je.)* Smiri se, smiri... *(Ona klone.)* Imat ćemo još djece... Život ide dalje.

Franja. Kako "još"? Ovo nemamo...

Bravac. Nemoj. Znaš šta 'oću reć'. *(Stanka.)* Rek'o sam ti, "idem po sestru"...

Franja. *(Prekine ga.)* Ja sam kriva. Ako ti je tako lakše.

Bravac. *(Sad on plane.)* Nije mi lakše! I ne razgovaraj tako sa mnom!

Liječnica. Tiše, molim vas. Ovdje ima još ljudi. *(Utišaju se; stanka.)*

Franja. Šta ćemo sad?

Bravac. Ne znam. *(Stanka.)* Čekat ćemo da prođe. *(Liječnica i Bravac odu.)*

(Franja, sama.)

Franja. Bila je curica. Htjeli smo je nazvati Saška. *(Stanka.)* U danima koji su dolazili puno smo radili. I on i ja, da zaboravimo... A tako smo se i... uspješno izbjegavali. Bila sam u školi koliko god sam mogla: dopunski satovi, slobodne aktivnosti... Mislili su da sam ambiciozna. A bila sam tužna.

(Franja, Jasna, Verina majka, i Maja, u zbornici.)

Jasna. *(Stavlja šećer u kavu.)* Nikad mi nije dosta šećera, ubit će me to. *(Otpije.)* Možda sam prestroga? Nikom nisam dala pet, samo četiri četvorke u cijelom razredu...

Maja. Nisi ti kriva. Oni se tako loše izražavaju.

Franja. Slušala sam na radiju... Gadi mi se sve to.

Maja. Koje?

Franja. Politika. Tito i Staljin. Do jučer su pričali jedno, a sad... Kako se sve može tako promijenit', preko noći? Ne shvaćam.

Maja. Ništa se nije promijenilo, saznali smo istinu.

Franja. Zašto je prije nismo saznali?

Maja. Saznali smo je kad smo trebali. On će povući najbolji mogući potez, budi sigurna...

Franja. Ne mogu. (*Stanka; Jasni.*) Kako je Vera?

Jasna. U vrtiću su je izabrali, od sve djece, da napiše: "Sretan 1. maj ". Dali su joj kist i... Nije napravila nijednu grešku, zamisli! (*Stanka.*) Strašno je bistra.

(Ringo, kojeg ćemo kasnije upoznati, pjeva "Samo jednom se ljubi". Franja i Bravac plešu; nedaleko od njih i Istražitelj pleše s Plavom ženom.)

Franja. Plešeš sa mnom k'o da... k'o da se odmičeš... Umjesto...

Bravac. Samo pratim ritam. U svemu vidiš nešto čega nema. To je postalo... tako naporno.

Franja. Kako se zove?

Bravac. 'Ko?

Franja. Znaš 'ko. Ne radi budalu i od mene, i od sebe.

Plava žena. (*Koja je s Istražiteljem doplesala do Franje i Bravca, te su ih pritom gurnuli.*) Oprostite!

Istražitelj. Tek smo nedavno upisali plesnu školu, pa još... tapkamo u mraku.

Bravac. U redu je. (*Istražitelj i Plava žena otplešu dalje; Franja i Bravac nastave, bez riječi.*)

(Franja i Bravac.)

Franja. Ali nije bilo. *(Stanka.)* Onaj miris, u bolnici... Gospođica se zvala Irena. Radila je s njim. *(Stanka.)* Trebala sam roditi naše dijete, a on je... mirisao po drugoj ženi.

Bravac. *(Franji.)* Kad se družiš s ljudima, na tebi ostanu njihovi mirisi! Isto k'o i od hrane... Uvuku ti se u košulju, sako, i ne idu van... Šta ja tu mogu? To je fizika. Kemija, ne znam... Mirišeš po svemu na šta se... nasloniš. *(Stanka.)*

Franja. Kakav si ti to čovjek...?

Bravac. Normalan. Imam svoje potrebe, želje... Na tebe više ne računam, zašto se čudiš da pokušavam drugdje? *(Stanka; ona šuti.)* Idem na zrak, treba mi cigareta. *(Ode.)*

(Dode Istražitelj, s još uvijek neupaljenom cigaretom. Plava žena ponovno je s njim.)

Istražitelj. Slobodno pripalim?

Franja. Ne pušimo u ovoj sobi, tu spavamo. *(On svejedno pripali cigaretu.)*

Istražitelj. Znači, sumnjate u smislenost raskida? Zbunjeni ste nastalim promjenama.

Franja. Trebala sam šutjeti, znam. *(Istražitelju.)* "Vama to nije čudno, da se nek'o danas voli, a sutra mrzi?"

Istražitelj. Staljin nam je okrenuo leđa. I u takvoj situaciji, kad se trebamo držat' zajedno, vi kažete kolegama, usred zbornice: *(Pogleda u blokić.)* "Ne shvaćam."

Franja. Trebala sam reći: "Ne znam šta mi je bilo.", ali... *(Istražitelju.)* "Da, i?"

Istražitelj. Radite u školi. To je jako delikatno mjesto. Učite djecu istini o svijetu, a onda će oni učiti svoju djecu, i... Taj bi niz trebalo prekinut' na vrijeme.

Plava žena. *(Koja se dosad doimala gotovo nezainteresirano.)* Znae šta je Sveti Grgur?

Franja. Da... Otok. Tamo šalžete žene.

Plava žena. Ne nužno. Postoje i druge opcije. Manje... drastične. (*Stanka.*) Imate puno krojeva po kući... Šivate?

Franja. Kad nađem vremena.

Istražitelj. Tekstilna industrija treba kreativne ljude... (*Nešto napiše u blokić; istragne papir i da ga Franji.*) Javite im se u ponedjeljak, rasporedit će vas... na stroj.

Franja. (*Pročita što piše na ceduljici.*) To je... jako daleko.

Istražitelj. (*Krene.*) Jačamo manje razvijene dijelove naše zemlje! (*Ugasi cigaretu negdje gdje se to ne čini.*) Drago mi je da smo popričali. (*Krene, s njim i Plava žena.*)

Plava žena. Do viđenja. (*Odu.*)

(*Franja, sama; malo kasnije i Bravac.*)

Franja. On se, očekivano, ogradio od mojih stavova. Tri mjeseca od njega nisam čula ni glasa, a onda se jednog dana pojavio. Pričekao me na izlasku s posla...

Bravac. I tako više ne živimo zajedno. Rastava je samo... formalna stvar. (*Stanka.*)

Franja. Trudna je, čujem. (*Stanka.*)

Bravac. 'Ko ti je rek'o?

Franja. Voljela bi' da si ti.

Bravac. Htio sam. (*Stanka.*) Kako ti je ovdje?

Franja. U redu. Puno šetam. Svašta berem, kupine, i tako... Nekad odem na ples.

Bravac. Imaš nekog?

Franja. Zašto si doš'o? Mislio si da neću pristat'?

Bravac. Ne, da te... (*Stanka.*) Nema veze.

Franja. Idi.

Bravac. Vlak mi odlazi tek u šest. (*Stanka; ona šuti. On ode.*)

(*Franja, sama.*)

Franja. I to je bilo to. Više ga nisam vidjela. Imali su troje djece... (*Stanka.*) Umro je jednog kolovoza. Srce. Saznala sam iz novina. Nisam plakala. A i zašto bih? (*Stanka.*) Ostatak je, uglavnom, samoća... Strah od veselja. "A strah te samo stisne", kako je rekla ona žena u bolnici. (*Stanka.*) I danas me, kad se sjetim... Kamen, tu, kao da imam kamen... "Proći će", kažem si. Ali ne prolazi. (*Ode.*)

2. dio: PROLAZI SVE

(*Dvorana za druženja u domu za starije i nemoćne osobe. Ringo pjeva i svira, dok ostali starci plešu: Kata s Vojom, a Marina s Antom. Tino Latino ih nadzire. Naser pocupkuje tu negdje, pored ostalih.*)

Ringo. "Prolazi sve, list zelen sad je žut,
Al' naša ljubav, zar ne, nikad neće proć'.
Prolazi sve, sve osim sjećanja,
Jer vrijeme mijenja naš svijet, nama tako drag.³"

(*Franja, sama; nosi kofer i torbu. Puše vjetar.*)

³"Prolazi sve": popularni šlager iz '60-ih; moguće ga je pronaći u mnogim verzijama, od kojih je vjerojatno najpoznatija ona S. J. Stanića.

Franja. U dom sam krenula nakon poziva, i devet godina čekanja na listi. Puhao je vjetar. Tresla sam se, noge su mi bile teške, bolio me trbuh. Ali hodala sam, ravno prema toj zgradi s puno prozora, strašno puno prozora...

(Ringo, Kata, Vojo, Marina, Ante i Naser, na vjetru.)

Kata. Imam dva kaputa, osam šoseva, četiri haljine, ne znam koliko bluza, tri kostima... Brojim ih u sebi, jedan, dva, tri, četiri... Brojim ponedjeljkom, brojim utorkom...

Ante. *(Slijep je.)* Dobio sam praunuka. Ni unuci ne dolaze često k meni, praunuk će još rjeđe. Možda ga nikad ne dotaknem. A ja šta ne dotaknem, ne znam kakvo je.

Marina. Imamo, imamo, sve šta nam treba. Osim kapelice, da. Ne znam zašto ih bolnice imaju, a mi nemamo. Meni se to čini nepravedno, prema nama, ne bolnicama...

Vojo. U Lici, ljeti, kad nogom udariš u zemlju, digne se prašina. "Pafl!" A tu, ništa.

Ringo. Kažu mi, "glas ti je dobar, čak i bolji, s tom", kako vele, "patinom". A ja se nikad nisam štedio, šta ću? Pjevam, sviram, pušim... I nek' ide, dokle ide. *(Pripali cigaretu.)*

Naser. Kad si star, nisi pametniji. Jedino ti još uši i nos rastu. *(Svi osim njega odu.)*

(Franja, i dalje s koferom i torbom. Zaustavi se pored Nasera, koji baulja predvorjem.)

Franja. Oprostite, trebam gospođu ravnateljicu. Gdje...

Naser. *(Prekine je.)* Imate sve dokumente? Baš sve? Ništa vam ne fali?

Franja. Za upis? Imam, da. Zašto?

Naser. Svaki dan je sve teže. *(Stanka.)* Popnite se na treći kat.

(U liftu su, vrlo nagurani, Ringo, Vojo, Kata, Ante i Franja. Franja je tijelom prekrila dugmad, tako da ih nitko ne može pritisnuti.)

Ringo. *(Franji.)* Samo da stisnem... *(Franja se odmakne.)*

Vojo. *(Kati.)* Ideš k meni na žličicu? Znaš kakav imam, livadni, dole sam ih, kod Save vodio...

Ringo. *(Franji.)* Koji ste kat?

Franja. Treći.

Ringo. Stisnut ću ja za vas. *(Stisne.)*

Kata. *(Voji.)* Ne mogu sad, poslije doručka, to je zdravo odmah ujutro, natašte...

Vojo. Nema tu "zdrav, nezdrav", med je uvijek zdrav! K'o i rakija.

Kata. Drugi put. Idem malo leći, vrti mi se. *(Lift stane.)* Zašto smo stali? *(Stanka.)*

Ante. Možda smo preteški. Ja uvijek kažem, "ne više od četiri osobe", a nagura ih se pet, nekad i šest... Jednom ćemo propast! Kod nas se uvijek mora dogoditi katastrofa, da bi se ne'ko zamislio. Takav je naš narod.

Franja. Valjda sam ja pritisnula ovaj... "stop", slučajno.

Ringo. Leđima ste ga. Samo ga treba, prema dole... *(Pokuša doći do dugmadi; Franja se miče.)*

Franja. Žao mi je. *(Ringo pritisne "stop"; krenu.)*

Ringo. Vi ste nova?

Franja. Idem sad, vidjet'...

Kata. Koje ste godišće?

Franja. Dvadeset i šesto. (*Vožje se; šute.*)

(Franja i Vera, u kancelariji druge.)

Franja. Nemam nikog, sama sam.

Vera. Da, to je jedan od najčešćih razloga koji ljudi navode. (*Stanka; Vera gleda u papire.*)
Postoji mogućnost da vas primimo od ponedjeljka, sedmog.

Franja. Mogućnost?

Vera. Pojavio se jedan slobodan krevet. Jasno vam je, ima ih još koji ga žele. (*Pogleda u Franjinu prtljagu.*) Nešto ste krivo shvatili?

Franja. Da "dođite" znači da... dođem.

Vera. Mislila sam, da se upoznamo... Otkad ste na listi?

Franja. Već devet godina.

Vera. E, kad bi svi bili kao vi! Ljudi dođu i kažu: "Ja bih u dom." I što da ja radim? Pa nemam čarobni štapić! Izračunali su da će za tridesetak godina čak trećina naše zemlje biti stara. A domovi se ne grade. I onda? Kamo ćemo s njima, starcima?

Franja. Znači, mi smo budućnost.

Vera. Tko?

Franja. Starci. A stalno govore da su to mladi. (*Stanka.*) I vaša je majka radila u školi.
Jasna.

Vera. (*Spusti papire.*) Da.

Franja. U zbornici smo zajedno pile kavu, trinaest godina... Ona slađu, ja gorču. (*Stanka.*)
Poslije je postala direktorica škole. Puno je pričala o vama. (*Stanka.*)

Vera. (*Opet pogleda papire.*) Od lijekova koristite samo ove koje ste naveli, za srce?

Franja. Samo njih. Tri puta dnevno, iza obroka. (*Stanka.*)

Vera. Dođite u ponedjeljak, odmah ujutro. I ne nosite previše stvari.

Franja. Puno vam hvala. (*Stanka.*) Smijemo imat' svoje cvijeće? U sobi. Na balkonu.

Vera. Smijete. Ako se dogovorite s cimericom. Balkon vam je zajednički.

Franja. (*Jasno je: cimericu nije očekivala.*) U zahtjevu sam napisala...

Vera. Gospođa je jako u redu. Pristojna je, čista... Nemamo s njom nikakvih problema.

Franja. Znam, al'...

Vera. (*Prekine je.*) Vjerujte mi, ljepše je kad ste s nekim. Možete popričati, a i... Zlu ne trebalo. (*Stanka.*) Od slobodnih aktivnosti niste ništa zaokružili. Imamo krasnih stvari!

Franja. Nisam znala šta... (*Stanka.*) Nekad sam voljela plesat'.

(*Ponovno starci, u dvorani za druženja. Ringo i dalje svira i pjeva, ostali plešu.*)

Ringo. "Za me si lijepa još, k'o u dane prvih susreta,
U tvojim očima, plamti isti žar.
Prolazi sve, sva ljeta, zime sve,
Al' naša ljubav, zar ne, nikad neće proć."^{4m} (*Završi s pjesmom; ples stane.*)

⁴"Prolazi sve"

- Tino.** Hvala vam, gospodine Ringo! (*Starcima.*) Gospodine Kovač, oslušajte ritam. I zapamtite: vi vodite, gospođa Letica prati... Gospodine Brstina, previše privijate gospođu Jurkić uz sebe. To nije nužno pogrešno, samo, dajte joj da diše...
- Ante.** (*Marini.*) Ovo "prikluči" mi nije jasno, 'ko se kome treba priključiti'?
- Marina.** (*Anti.*) Ritam je od Boga⁵. Treba mu samo reći: "Vodi me."
- Ante.** Kome? Čuli ste šta kaže: ja vodim. Ne on. U svakom slučaju, vi pratite.
- Vojo.** (*Kati.*) Zbilja ti ne dam da dišeš?
- Kata.** (*Voji.*) Ne mogu se sjetiti... Zatvorila sam prozor?
- Naser.** Gotovo je? Već?
- Ringo.** I meni uvijek brzo prođe.
- Tino.** Da, devet je. (*Stanka.*) Podsjećam vas da sutra, već od osam ujutro, možete izmjeriti tlak u predvorju doma. A i zamolili su me da vas upozorim da na obroke ne dolazite ranije, dok nije kuhano... Stavljate osoblje u neugodan položaj. Ako će netko osjećati bol u mišićima, neka popije neku lakšu tabletu! Hvala i laku noć! (*Starci se razilaze; dođe Biba.*)

(*Biba, sama.*)

- Biba.** Kad si puno s njima, pojave se pitanja. Gledaš svoje ruke, pa njihove... Svoj trbuh, pa njihov. Svoju kosu... Ako radiš ovdje, ih i... diraš. To je... (*Stanka.*) Jedna je žena umrla. U kupaonici. Kolegica i ja smo je pronašle i... Vidjele smo je голу. I bude ti, sve to, kako se gol čovjek inače prikazuje... A onda... I kako mirišu. Kako se kreću. Kako... Znam, ima još nečeg. Mora bit! Jer inače... Inače... (*Pojavi se Naser.*)

⁵ Riječ "Bog", odnosno "bog", bit će napisana velikim, odnosno malim slovom, ovisno o tome vjeruje li netko u njega (veliko slovo) ili ne vjeruje (malo slovo).

Naser. Šta "inače"? (*Biba se prepadne; gledaju se.*)

(*Noć. Svjetlost Mjeseca obasjava **starce**, koji se spremaju na spavanje ili rade nešto drugo.*)

Ante. (*Opipava limenku kompota; otvori je i jede.*)

Vojo i Ringo. (*Koji su zajedno u sobi; prvi radi čučnjeve, dok drugi na malom sintersajzeru tibo svira.*)

Marina. (*Hoda po sobi, skrštenih ruku, mrmļajuću neku molitvu.*)

Kata. (*Traži nešto; ne može to pronaći.*)

Naser. (*Stoji pred domom; promatra ga, pa ode u noć.*)

Franja. (*Ponovno sprema robu u torbe, preslaguje je. Zatvori torbu.*)

(*Starci, te **Tino**, u dvorani za druženja; predstavljaju se **Franji**.)*

Marina. "Pa da mi je i dolinom smrti proći, zla se ja ne bojim, jer ti si sa mnom. Tvoj štap i palica tvoja utjeha su meni.⁶" Imam šćernu bolest. Zato su mi noge... (*Pokaže ih, ili ne.*) Dobro je da se krećem. Šetam. Plešem... Da se molim, to najviše pomaže... Ime mi je Marina. Marina Letica.

Kata. Katarina Jurkić. Svi me zovu "Kata". Ili "Kate", ako dolaze s Juga. Mislim da i u starosti treba raditi na sebi. Najvažnije je - ne zapustiti se. I tjelesno, i... mentalno. Zato svake subote odem na frizuru, ima jedan mali frizeraj, tu odmah, pored... A vježbam i mozak. Puno čitam... (*Zaboravila je što.*) Ovoga, no... Da.

Vojo. Zaljubljen sam u nju. Imam sedamdeset devet godina, i zaljubljen sam! Pa šta? Iz Like sam, tamo sam im'o pćele. Imam ih i ovdje, na balkonu! Samo jednu košnicu. Dosad to ni'ko nije primijetio... Obilaze sobe, al' ne i balkone. A ja sam sav vražji! Zovu me Vojo. To je skraćeno od Vojislav, Brstina.

⁶ Biblija, Psalam 23. (Davidov)

- Ringo.** Ja sam Mirko Uš. Zovu me Ringo. Više zbog brkova, nego... ovog... glazbenog stila. Prije sam pjev'o na svadbama, dva, tri puta i na sprovodima, al' rekli su da nisam prikladan za te... za to. K'o da je to mana, da je čovjek veseo! Sad sviram ovdje, četvrtkom... i tako.
- Tino.** Nije "i tako", nego: "Čim zapleše, čovjeku bude lakše." Pod tim motom održavaju se plesno-terapeutske večeri u domu. Ja sam im voditelj. Antonijo Arslanagić - Tino Latino. Ovo "Latino" je zato jer preferiramo latinske plesove, makar nismo plesni fundamentalisti. "Neka cvate tisuću cvjetova.", tako im velim, štíćenicima.
- Ante.** Puno slušam radio. To je moj... pogled u svijet. A to šta čujem... Ajoj! Pitam Bibu, spremačicu, da mi prevede. Postoje ti neki pjevači, u inozemstvu, koji žene zovu "bičis". Kaže mi Biba da to znači "kučke". I da ima puno žena koje ih vole. Ona ne, al'... Ja to ne razumijem.
- Naser.** Zovem se Naser Idrizi...
- Kata.** *(Ljubazno ga ispravi.)* Zovu me.
- Naser.** Molim?
- Kata.** "Zovu me", a ne "zovem se". Nikada ne zovete samoga sebe.
- Naser.** Hvala. *(Nastavi.)* Zovu me Naser Idrizi. *(Kati.)* Ni'ko me ne zove "Naser Idrizi".
- Kata.** Nego?
- Naser.** Uglavnom mi kažu "Nasere". Možda, "Ej, Nasere!". Ako stojim dalje, pa ih ne čujem. Pada mi sad na pamet, ima kod nas jedna rijeka, i kad sam na drugoj obali...
- Kata.** Da, ali... Ma, shvatili ste.
- Naser.** Ne, nisam. Mislio sam da jesam, al' nisam. Čak mi se, sad kad sam razmislio, čini da me provocirate.

Kata. Ispričavam se.

Naser. Znači, provocirate me? Zato što sam Albanac?

Kata. Ne, ne... Nema veze.

Naser. Ima veze. Kad smo već počeli. Ja volim da se stvari riješe. A ne da to ostane, tako, u zraku, a onda poslije iskursne, kad se čovjek najmanje nada...

Kata. Svi stalno rade tu grešku. Predavala sam hrvatski jezik u školi, pa me takve stvari...

Naser. Znete nekog Hrvata koji se zove "Naser"? Kojeg zovu "Naser".

Vojo. *(Naseru.)* Sad ste stvarno pretjerali! Ostavite gospođu na miru.

Naser. *(Voji.)* Znam ja 'ko ste vi, i zašto me napadate!

Vojo. 'Ko sam ja? Samo je branim.

Naser. To sve vuče korijenje od prije. Stalno se uplicete u naše stvari!

Vojo. Kakvo korijenje, kakve stvari, ja sam uzgaj'o pčele u Lici! Znete kakve pčele: ovakve, k'o šaka! *(Pokaže.)* Kad se zalete u zid, ostane rupa. Strašno su bistre! Pjevate im, a one lete po melodiji.

Naser. Ti to meni prijetiš?

Vojo. Otkad smo ti i ja na "ti"?

Vera. *(Uđe.)* Predstavili ste se gospođi...? *(Vidi Nasera.)* Gospodine Idrizi, koliko sam vam puta rekla da ne možete biti tu? Ovo je samo za štíćenike, ne može doći svatko tko se sjeti, s ulice...

Naser. A gdje da budem? U Suvoj Reci više nemam nikog.

Vera. Žao mi je, zbilja.

Naser. Slobodno me uzmite. Na povjerenje.

Vera. Ma ne odlučujem ja o tome, čovječe! Nisam ja izmislila zakone. Niste ni na listi čekanja... Znae kolika je?

Naser. Dugačka?

Vera. Molim vas, izađite. *(Tinu.)* Tino, odsad vas smatram odgovornim za ovo...

Tino. *(Ringu.)* Ringo, predlažem neku sambu... Da se malo... približimo.

Ante. Sigurni ste da je to dobra ideja?

Ringo. *(Zasvira i zapjeva. Ostali zaplešu. Tek Franja i Naser ostanu bez partnera.)*

(Franja i Marina, u sobi koju dijele.)

Marina. Zlata je bila krasna gospođa. Sve smo dijelile. K'o sestre. Osim noću... Onda je jako vikala. I psovala, kad je za večeru bilo nešto teže. Imala je osjetljiv želudac.

Franja. Umrta je?

Marina. Ja radije kažem: "Otišla je Gospodinu". Duh se preselio, al' njezin je miris ostao.

Franja. Ništa ne osjećam. *(Stanka.)* Stvarno vam ne smeta da imam maćuhice na balkonu?

Marina. Uopće. I ja velim, "Jer dragocjen si u mojim očima, vrijedan si i ja te ljubim."⁷

Franja. Ljubazni ste. *(Stanka.)* Noću je uvijek ovako tiho?

Marina. O, to vam se samo čini. *(Stanka.)* Čujete ga?

⁷ Biblija, Izaija 43:4

Franja. Koga?

Marina. Ćuka.

Franja. *(Osluškuje.)* Ćujem nešto, da. K'o... pištanje.

Marina. Smjesti se na drvo prekoputa, pa ćuće. *(Obje ga slušaju.)* On je glasnik smrti. I prije nego šta je Zlata umrla je tako... ćuč'o. Jako zlokobno. Pater Dominik kaže da je to praznovjerje. *(Šute, slušaju.)* U petak će doć', da nam blagoslovi sobu.

Franja. 'Ko, ćuk?

Marina. Pater Dominik. Zamolila sam ga da dođe iza doručka. Prošli put je doš'o prije, a onda me još i ispovijedio... Dok sam se spustila, sve su mi pojeli! *(Stanka.)*

Franja. Ja ne vjerujem u boga. *(Stanka.)*

Marina. To se može promijenit'. Njegovo je strpljenje bezgranično.

Franja. Ne želim da se to promijeni. *(Stanka.)*

Marina. U šta onda vjerujete?

Franja. Prije sam vjerovala u red, prirodni red... al' već dugo... *(Stanka.)*

Marina. A kad umremo, šta po vama bude?

Franja. Ništa. Život završi.

Marina. Zemaljski, da. A život vječni? Duša ne umire. *(Stanka.)*

Franja. Možda on, pater...

Marina. Dominik.

Franja. ...pater Dominik, možda može blagoslovit' samo vašu polovicu sobe? (*Stanka.*)

Marina. Možda, al'... to je besmisleno, kad mu plaćamo za cijelu prostoriju.

Franja. Mi?

Marina. Pa da. Sa Zlatom sam uvijek dijelila po pola... Soba je zajednička, čini mi se u redu da podijelimo... (*Stanka.*) Bog pomogne tek kad se čovjek potruđi. (*Stanka.*) Žedna sam. Usta su mi stalno suha. K'o da uopće nemam sline.

Franja. (*Gleda kroz prozor.*) Već dugo gleda prema nama.

Marina. (*Pride joj; i ona pogleda.*) On često tako. Malo ga se bojim. Ima te oči, crne, upale, ne znaš šta misli...

Franja. Idem dole.

Marina. Sad? Kasno je, možda vas ni ne puste... (*Franja ode.*)

(*Franja dođe do Nasera.*)

Franja. Dobra večer. (*Naser kimne.*) Zašto gledate u naš prozor?

Naser. Moram nekud gledat'. A gore se svjetla stalno pale i gase, to mi bude zanimljivo.

Franja. Nešto trebate?

Naser. Od vas ništa. A od doma, da me primi.

Franja. Zašto vas neće?

Naser. Jer da nemam sve papire. K'o da bi' ja bio jedini bez svih papira! Dobar sam im bio dok sam pek'o kruh, a sad, "vрати se kući"... Nemam ja kuću, gospođo moja, ode moja kuća u pizdu materinu! (*Stanka.*) Šta ste danas imali za ručak?

Franja. Kelj. I faširane šnicle.

Naser. Jel' bio dobar?

Franja. Tako-tako. Malo su ga presolili.

Naser. Ja ne smijem slano, škodi mi. (*Stanka.*) Našli su mi nešto na bubrezima, doktori. Najviše godinu, tol'ko su mi dali. Ima dana kad mi se to ne čini premalo, a danas, evo, brojim: 365, 364, 363... Već sam na 272, otkad su mi rekli. Smrt je sigurno hladna. (*Stanka.*) Šta vi mislite?

Franja. O čemu? (*Stanka.*) Ne znam. Da se... ugasimo.

Naser. K'o stari auto? Samo nema popravka.

Franja. Da. (*Stanka.*)

Naser. Nije vas strah?

Franja. Ne. (*Stanka.*)

Naser Maknut ću se od vašeg prozora. Nisam vas htio uplašit'.

Franja. Ne trebate. (*Stanka.*) Da vam nešto donesem...?

Naser. Hvala, ne. (*Krene.*) Ne bih htio umrijet' na ulici, jedino to. (*Stanka.*) Laku noć.

Franja. Čekajte... (*Naser ode.*)

(*Franja i Marina, ponovno u sobi.*)

Marina. Potjerali ste ga?

Franja. Nisam. Otiš'o je sam.

Marina. Neugodan čovjek. Stalno bi nešto. Mi jedemo, on se pojavi. Mi plešemo, i on je tu. Stoji, gleda. Baš je... Uh!

Franja. Umorna sam. (*Stanka.*) Vi ugasite svjetlo kad legnete, meni ne smeta.

(*Franja boda, pa zastane kad naiđe na □uka, koji je sve vrijeme promatra.*)

Franja. Tko ste vi? Šta 'oćete?

Ćuk. Ćuk. A što hoću? Ništa posebno. Ćučati. To radim, dok sjedim na grani. Ne samo ja, svi moji kolege...

Franja. Ćukovi ne govore.

Ćuk. Kako ne, pa čujete me! Štoviše, da paradoks bude veći, za razliku od vas ljudi, mi govorimo književnim jezikom... Kad govorimo. Osobno, pozivam se na "Rječnik hrvatskoga jezika" Vladimira Anića, iz 1991. Znam da ih imate još, ali rekli su mi da je taj solidan, a jedan moram odabrati...

Franja. Zašto ne letite? I lovite. Ptica ste.

Ćuk. Ne da mi se. Nemam potrebe. Posljednjih godina sam se malo ulijenio. Odebljao sam... Štošta mi bacaju. U normalnim okolnostima jedem kukce, žabe, voluharice, miševе, ali... Neki dan mi je u krošnjju doletio komad pečene kokoši! Prsa. I što ću: pojeo sam ih. A salo se skuplja!

Franja. Možda nije bila za vas, kokoš.

Ćuk. Nego za koga? Za drvo? To nema smisla. Drvo jede vodu! Ili što već. S čim da jede kokoš? Pa nema zube. Ni kljun.

Franja. A zašto ste ovdje?

Ćuk. Ne mislite da ste prestari za tolika pitanja? (*Stanka.*) Netko će umrijeti.

Franja. 'Ko?

Ćuk. Evo je opet. (*Stanka.*) Vaša kći. (*Pojavi se Saška.*) Idemo, gospođice?

Franja. (*Ćuku.*) 'Ko je to?

Saška. Ja sam, mama. Saška. Ovako bih izgledala da imam trideset godina. (*Stanka.*)

Franja. Kako si lijepa. (*Stanka.*) Baka je imala takvu kosu. K'o med.

Saška. Hvala. To nije moja zasluga. A i prolazno je.

Ćuk. Sve je.

Franja. (*Saški.*) Stalno mislim... Da smo se pregurali, preko reda, tamo, u bolnici...

Saška. Ti se nikad u životu nisi pregurala preko reda, mama. Ne možeš protiv sebe.

Ćuk. (*Umiješa se.*) Oprostite, ali... začućao bih.

Franja. Nemojte! (*Stanka.*) Nemojte, molim vas. (*Stanka; Ćuk šuti, nesmiljen.*) Morate...?

Ćuk. Gospođo... Mora li se umrijeti?

Franja. Jednom da, al'... tako rano? (*Ćuk samo slegne ramenima.*) Uzmite nekog drugog.

Ćuk. Koga? Neku drugu bebu?

Franja. Ne, ne bebu. Nekog... starog. (*Stanka.*) Evo, mene... Možete mene. Ja sam svoje napravila. Kako možete... nekoga 'ko još nije ni počeo? Kakvog to ima smisla?

Ćuk. Samo sam čekao kad ćete spomenuti smisao! (*Stanka.*) Gospođo, ja samo ćučem. A tko će krenuti, ne znamo ni mi, ni vi. Ni ptice, ni ljudi. Razlika je samo u tome

što mi odemo tiho, bez pitanja. A vi gnjavite i sebe i druge, s tim: "Kamo idemo? Odakle dolazimo? Zašto smo ovdje?" I? Saznali ste?

Franja. Nismo. (*Stanka.*) Nismo.

Ćuk. Zamislite da si neki češljugar postavi takva pitanja? Svi bi rekli da je pretenciozan! Zato on - ona, ako je češljugarica - samo padne. "Paf." Dva, tri pera zaleprhnu, tek tako, radi dojma - i gotovo. Kraj priče. Dolaze novi češljugari. Treba im osloboditi mjesto. Nema tu osobnih interesa. Nema tog odugovlačenja. (*Stanka.*) Skoro sam zaboravio... (*Iščuša si jedno pero; pruži ga Franji.*) Izvolite. Nemam ništa, osim sebe, pa vam dio sebe i dajem. (*Stanka.*) I ne govorite da ste svoje napravili. To ne možete znati. Radite, dok god ste tu...

Franja. (*Odsutno uzme pero.*) Šta da radim?

Ćuk. Postoji žena koja kaže: "Draža mi je moja nevolja, no sva sreća ovog svijeta."⁸

Franja. Zvuči mi poznato.

Ćuk. Glavu gore, gospođo! Nema gore stvari od melankolije. (*Stanka.*) Laku noć.

Saška. Laku noć, mama. (*Krene, pa zastane.*) Kako je tata? Imate još djece, osim mene?

Franja. Nemamo, ne... Tata? (*Saška pride Ćuku.*) Ne idi! (*Ćuk krikne; možda i Franja s njim.*)

(*Franja se probudi. Biba je pored nje.*)

Biba. 'Ej, 'ej... (*Franja teško diše, kao da hvata zrak.*) Smirite se... Smirite... (*Franja se nasloni na Bibu, no brzo se odmakne, shvativši da je pored nje nepoznata osoba.*)

Franja. Oprostite. (*Stanka.*) Dobro sam.

⁸ I. Brlić - Mažuranić, "Šuma Striborova"

Biba. Ja sam Biba. Čistim ovaj kat. I vašu sobu. Tako da... sretat ćemo se. *(Stanka.)* Jako ste vikali. Sanjali ste nešto ružno?

Franja. Da. I lijepo.

Biba. Neku osobu?

Franja. Svoju kćer.

Biba. A gdje je ona?

Franja. Umrla je.

Biba. Žao mi je. *(Stanka.)* Nedavno?

Franja. Ne baš. Al' kad je sanjam, k'o da... Sva ta pitanja, a... *(Stanka.)* Imate djece?

Biba. Imam. Curicu, Emu. Jučer je proslavila peti rođendan. Zajedno smo pekle tortu, malo nam se raspala, al' pojele smo je...

Franja. Same ste...?

Biba. Ema i ja? Mislite, bez... Da, rastavljena sam. On živi u... *(Vidi nešto ispod Franjinog jastuka; izvučuće pero.)* Pero. Otkud je došlo...? *(Franja zaplače; Biba drži pero u ruci.)*

(Ringo svira i pjeva; Kata i Vojo, te Marina i Ante plešu. Franja ih promatra sa strane. I Tino je tu.)

Ringo. *(Izvodi "Opet si plakala"⁹.)*

Kata. *(Koja pleše s Vojom.)* Gospodine Latino, vrti mi se...

Tino. *(Pride im; Voji.)* Dopustite.

⁹"Opet si plakala": popularna šlager-balada, najpoznatija u izvedbi D. Diklića.

- Kata.** *(Odmakne se od Voje.)* Divljaš, Vojo... Svaki put plešeš... kao da nam je zadnji.
- Vojo.** Kad se ja sav dajem u ono šta radim! Ništa na pola! *(Tino već pleše s Katom.)*
- Marina.** *(Voji.)* Malo tiše! Ne čujemo glazbu od vas.
- Tino.** Stanite! *(Glazba utiše; starci zastanu.)* Ne zaboravite: ova linija je najvažnija. *(Pokaže.)*
Tu se oslonite na partnera... *(Anti.)* Mekše, gospodine Kovač, malo mekše...
- Ante.** Mekše u odnosu na šta?
- Tino.** U odnosu na tvrdo. S vama je živa partnerica, osjetite je.
- Ante.** *(Marini.)* Imate dojam da vas ne osjećam?
- Marina.** Kako-kada. I kako gdje: tu da, ovdje ne.
- Tino.** *(Franji.)* Dođite. *(Ringu.)* Može? *(Ringo zasvira i zapjeva; Franja i Tino zaplešu. Ostali ih gledaju; Franji.)* O, pa vama to ide... *(Plešu.)* Odlično! *(I on zapjeva.)* "Opet si plakala, ne skrivaj suze te. / Možda u njima jednog dana, nađeš odgovor i sama..."
- Marina.** *(Ostalima.)* Fina gospođa. *(Tino i Franja plešu; uđe Naser. Stane na isto mjesto kao i prošli put. Ostali opet zaplešu; Naser pucupkuje, sam.)*
- (Ante, Marina i Kata obraćaju se sinu, kćeri i unuku; Vojo čita pismo obitelji u Liku; Naser, sam.)*
- Ante.** Kakav je? Da nisam slijep, mog'o bi mi pokazat' fotografiju, sigurno imaš, znam da ljudi to danas... tako... *(Stanka.)* Jednom ga donesi, ha? Da... *(Stanka.)* Bojiš se bakterija? Nema ih ovdje više nego drugdje... *(Stanka.)* Nije mjesto za dijete? Pa i nije, za starce je. Zato se i zove "starački dom". *(Stanka.)* Nisam ljut, ne...
- Marina.** Ako imaš nešto... Cijela mi penzija ode na dom, a uvijek, nekako, ne znam, bude još toga, i... *(Stanka.)* Ne dajem sve za milodare! *(Stanka.)* Daju im svi, to je tako...

običaj. *(Stanka.)* Bilo bi bolje da i ti nekad odeš, da čuješ Božju riječ... Možda bi ti pomoglo... *(Stanka.)* Ne kažem da imaš problema, nego...

Kata. Ne trebam ništa, hvala, sve imam. *(Stanka.)* Da, prekjučer su me ošišali, sviđa ti se? *(Stanka.)* O čemu bi razgovarala s ravnateljicom, kažem ti da sam dobro... *(Stanka.)* Zašto me to pitaš, pa nemam deset godina...? *(Stanka.)* Neću ti reći koliko je osam puta osam! *(Stanka.)* Neću!

Vojo. *(Čita.)* "I ako mi možete poslati dva, tri ajvara, onih s police u podrumu. Stavite ih na autobus, samo ih dobro zamotajte. Debeli Mile više ne radi na toj liniji, novi se vozač zove Ivo. Isto je u redu čovjek. Ne dajte mu novce, ja ga počastim pivom."

Naser. Dir'o sam Ćazimovu... bratovu ženu. On mi je oprostio, a ostali nisu. Gdje je tu logika? *(Gleda u nebo.)* Ako je mjesec pun ovdje, jel' pun i nad Suvom Rekom?

(Franja u sobi, sama. U ruci joj je židni tanjur; gleda kamo bi ga okačila. Uđe Kata. Franja i ona se gledaju.)

Kata. Ovo nije soba "Jurkić"?

Franja. Ne, "Rožić, Letica"...

Kata. Kako? To je skroz na drugu stranu. *(Prilično je izgubljena.)*

Franja. Izgubili ste se?

Kata. Izgubila? Ne, ne, nisam... Zašto?

Franja. Sve je u redu?

Kata. Je, je, kako ne. *(Stanka.)* Smijem sjesti? Neću dugo.

Franja. Smijete, jasno. *(Kata sjedne na Marinin krevet.)* Da vam donesem čašu vode? Il' nešto drugo...

- Kata.** Jučer sam je zaboravila zatvoriti, vodu. Da Vojo nije došao...
- Franja.** I meni se to događa.
- Kata.** A prekjučer... Prekjučer sam bacila novčanik kroz prozor. Umjesto da ga spremim u ormar. Sa svim dokumentima. Srećom, našli su ga. Bez novaca, ali... i tako ih nije bilo puno. Ne sjećam se kad, ni zašto... *(Stanka.)* Ako je "Alzheimer", poslat će me u stacionar. S tim se ne može biti ovdje. *(Stanka.)* Znete kako izgleda stacionar?
- Franja.** Ne.
- Kata.** I bolje. *(Stanka.)* A zašto ste vi ovdje? Izgledate mi... dobro. Prisebno.
- Franja.** Htjela sam to riješit', odlazak. *(Stanka.)*
- Kata.** Znete, Vojo i ja... Ne dijelimo baš puno toga, ali bolje da čovjek nekog ima da ga... primi za ruku. *(Stanka.)* Moja se mama, potkraj života, navečer molila... Znala sam je pitati: "Mama, za što se moliš?" "Da me pamet ne ostavi.", rekla je. *(Stanka.)* I vi ste radili u školi?
- Franja.** Da. Predavala sam biologiju. *(Stanka.)*
- Kata.** A možda sam se samo... zbunila, ha?
- Franja.** Sve su sobe izvana iste.
- Kata.** *(Ustane.)* Vidimo se na plesu?
- Franja.** Da. *(Stanka.)* Recite... gospodin Idrizi... Zašto mu ne daju da pleše s nama?
- Kata.** Nije u domu. Nema papire, domovnicu... Dugo živi ovdje, ali... Pekao je kruh, kod brata, tamo je i živio, i... Kad je brat umro, izbacili su ga. Sad je kod nekog kolege, tako kaže. Mislim da prespava i na klupi. *(Stanka.)* Dosta je svadljiv, primijetili ste?

Franja. Svi smo.

(Ringo, Vojo, Kata, Marina, Ante i Franja sjede za stolom u blagovaonici; neko vrijeme jedu u tišini.)

Ante. U Americi, na Floridi, jedan je lopov provalio u dom. Bio je sav istetoviran, i gol. Ukr'o je kobasice, vidjeli su na nadzornim kamerama... Mi ih nemamo.

Ringo. Koga?

Ante. Kamere. A ni kobasice. Tu i tamo šunku u ovitku.

Kata. Otkud vam to?

Ante. Bilo je na radiju.

Vojo. A zašto je bio gol?

Ante. Vruće je, na Floridi.

Marina. Kobasice su teške za želudac. Pater Dominik svaki petak posti, pije samo vodu!

Vojo. *(Kati.)* Šta bi ti da ga sretnješ? Golog lopova.

Kata. Vrisnula bih. *(Anti.)* Bio je mlad? Ili star?

Ante. Mlad. Oko četrdeset godina.

Ringo. A po čemu je bio istetoviran?

Ante. Kakve to ima veze? Nisu rekli. Po tijelu. *(Ude Vera.)*

Vera. Dobro jutro!

Starci. Dobro jutro.

- Vera.** Imam lijepu vijest za sve vas! Stigao je dopis iz Ministarstva... 1. listopada, to je točno za mjesec i dvanaest dana, pogledala sam u kalendar, u posjet nam dolazi gospođa... (*Pogleda na papir koji je ponijela.*) Rina van Beveren. U svjetlu promjena koje nam se smiješe, Europu¹⁰ zanima i stanje u našim domovima... s naglaskom na dodatnu ponudu, aktivnosti i... (*Ante dignu ruku.*) Recite, gospodine Kovač...
- Ante.** Kakve to ima veze s nama?
- Vera.** Sad sam to htjela reći. Dakle, gospođa... (*Opet pogleda u papir.*) van Beveren posjetit će vaš plesni sat, da vas vidi kako plešete... Baš vas, od svih! Tako su izabrali.
- Ringo.** A kako sviramo, to ju ne zanima?
- Ante.** Trebat ćemo nešto posebno, il' k'o i uvijek?
- Vera.** Ništa posebno, samo ono što inače radite. I još nešto... Sa željom da vas dodatno motiviramo, odlučili smo vam darovati jednodnevni izlet u Krašić, rodno mjesto kardinala Alojzija Stepinca...
- Marina.** (*Ispravi je.*) Blaženog kardinala. (*Stanka.*) To je besplatno?
- Ante.** Ne podnosim autobuse! Samo te tumbaju. I uvijek puštaju odvratnu muziku, ima ona jedna grupa, počinje s "M", koju stalno vrte...
- Vera.** Besplatno, da. Posjet uključuje obilazak Vranjačkog slapa, i degustaciju proizvoda na tradicionalnim "Danima kruha"... (*Ringo opet dignu ruku.*) Izvolite, gospodine Uš?
- Ringo.** 'Ko će plesat'?
- Vera.** Kako, "tko"? Svi. Pa nema vas puno.
- Ringo.** Al' smo neparni. (*Stanka; nitko nije o tome razmišljao.*) Ja nas stalno brojim, da vidim jesmo tu...

¹⁰ Riječ "Europa", odnosno "Evropa", mlađe osobe mogu izgovarati s "u", a starije s "v".

Vera. Organizirat ćemo se nekako. U svakom slučaju, naš dom će predstavljati cijelu zemlju, pa je važno kakav ćemo dojam ostaviti i... Uglavnom, veselim se. A vi?
(*Starci šute; gledaju se; nisu sigurni vesele li se.*)

(*Noć. Franja se probudila; izašla je u zajedničku blagovaonicu da si skuha čaj. Ante je negdje iza nje, u tami.*)

Ante. (*Iz mraka.*) Ne smijete to sad.

Franja. (*Prepadne se.*) Prepali ste me. (*Stanka.*) Htjela sam si skuhat' čaj.

Ante. E, neće ić'. Samo do devet sati. Poslije se boje da ne zapalimo sebe il' dom.

Franja. A vi? Šta radite tu?

Ante. Ne mogu spavat'. (*Stanka.*) Nikome mi ne trebamo, znate? Višak smo. K'o stare baterije, il' prazne plastične boce. Samo čekaju da umremo. A sve ovo okolo, taj ples, i Evropa, to je cirkus, samo da nam brže prođe vrijeme...

Franja. Zato ne možete spavat'?

Ante. Dođe mi da urlam. Al' da to napravim, pozvali bi psihijatra. Pa šutim. (*Stanka.*) Svi bi dugo živjeli, a ni'ko ne bi bio star! (*Stanka.*) Ni ostali ne spavaju. Osim Voje, on hrće, baš ga briga! Nije mi jasno zašto je, s čim, taj čovjek tako zadovoljan... (*Pojave se starci, u pidamama i spavaćicama: Vojo, Kata, Marina i Ringo.*)

Vojo. (*Kati.*) Stavio sam ga u frižider, onda je dobar s rakijom, kapneš malo, da zasladiš...

Marina. (*Bez riječi prođe s čašom vode.*)

Kata. Ne mogu, Vojo, kasno je, pozlit će mi. (*Ode, on za njom.*)

Ringo. Veče'. (*Stavi cigaretu u usta.*)

Ante. Ovdje se ne puši.

- Ringo.** Umrijet ću ako ne zapalim.
- Ante.** Umrijet ćete u svakom slučaju. K'o i ja. Zato i jesmo ovdje. (*Stanka.*)
- Ringo.** Ako 'oćete, prijavite me, al' ovu ću popušit'! (*Pripali.*)
- Franja.** Onda ću i ja skuhat' čaj.
- Ante.** Eto ga sad! Kod nas sve tako lako sklizne u kaos!
- Franja.** (*Ringu.*) Jeste za šalicu?
- Ringo.** Ma kakvi. Popio bi' pivo, il' čašu crnog vina, al' čaj... (*Stanka.*) Šta ćemo izvest' toj ženskoj iz Evrope? Znam ja puno stranih pjesama, domaće forsiram zbog vas...
- Ante.** Njoj je svejedno. A i nama je.
- Ringo.** E, pa meni nije! Bit ćemo pod povećalom, ja 'oću dobro ispast'. (*Franji.*) Nekad sam im'o bend. Znae kako smo se zvali?
- Franja.** Ne.
- Ringo.** "Crni konji". U ono doba, to je bilo jako hrabro! Bilo je pritisaka da se nazovemo "crveni", al' mi se nismo dali. Zato nismo ni uspjeli, kol'ko smo mogli, i trebali!
- Franja.** Znae "Bijela lađa plovi morem"¹¹?
- Ringo.** Gospođo... Jednog ljeta, u Bolu, izvodio sam je šesnaest puta za redom. Neki Nijemac mi je plać'o, dvadeset maraka po izvedbi. A vi sami pomnožite!

¹¹"Bijela lađa plovi morem"; popularni šlager, vjerojatno najpoznatiji u originalnoj izvedbi Z. Krkljuša.

(Plesna večer. **Ringo** je ponovno za mikrofonom; **Ante** pleše s **Franjom**, **Vojo** je i sad s **Katom**, a **Tino** nešto pokazuje **Marini**.)

Ringo. (Izvodi "Bijela lađa plovi morem".)

Tino. (S **Marinom**, no govori svima.) Ako vas svlada trema... il' se zbrkate, zbunite, ne znate kud s nogama... Zapamtite: dvokorak je uvijek opcija! (*Starci plešu.*) 'Treba ostat' u sedlu, ostalo će se riješit' samo. (*Marina ode k Anti, Vojo i Kata nastave plesati jedno s drugim.*) Tako, da... (*Uđe Naser.*) Stop, stop... (*Ringo utihne, starci stanu.*) Gospodine Idrizi, dovodite me u neugodnu situaciju. Ravnateljica me, čuli ste, zadužila za red na ovim...

Naser. (*Prekine ga.*) Zašto ja ne smijem plesat'? K'o svi ostali.

Tino. Smijete, al' ne ovdje. Niste šticećenik, a ovi satovi su za njih.

Naser. (*Gleda Franju.*) Gospođa nema s kim.

Tino. To nije problem, mijenjamo se. (*Stanka.*)

Naser. U mojoj zemlji, kad autobus ide preko planine, dobijete najlon-kesu, svaki putnik. I onda kad gledate izvana, iza svakog većeg zavoja, te kese lete kroz prozor. Pune. To ne izgleda lijepo. Al' je praktično.

Tino. Zašto mi to govorite? Tjerate me da ispadam ksenofob, a ja to zbilja nisam... Volim ljude bez obzira otkud dolaze. Jedna od mojih najboljih prijateljica je iz Koreje...

Naser. Ne znam šta je to. Ta riječ koju ste rekli, da ispadate.

Ante. (*Naseru.*) Zadržavate nas, nemamo tol'ko vremena...

Vojo. Mi svoj dom pošteno plaćamo! A nije nam lako. Ja čak i gaće kupujem kod Ciganki.

- Tino.** *(Ispravi ga.)* Romkinja.
- Vojo.** Romkinja. Svaku kunu brojim. Mislim da me neki dan prevarila.
- Kata.** Tko?
- Vojo.** Ciganka. Romkinja. Dvoje gaće su bile dvadeset, a troje četrdeset. Nagovorila me da uzmem troje, jer da je povoljnije. A nije, jel' da?
- Marina.** Ja sam dvoje platila trideset!
- Ante.** Sve vam je to kineska roba! *(Dok traje rasprava o gaćama, Franja je pružila ruku Naseru, te su polako zaplesali, bez glazbe. Ostali ih isprva ne primjećuju, a kad ih vide, promatraju ih bez riječi.)*
- Tino.** *(Prekine ih.)* Gospođo Franja, nije u redu. *(Stanka.)* Ovdje postoje neka pravila, i svi ih se trebamo pridržavat', inače odosmo...
- Franja.** Ja ne mogu tako.
- Tino.** Kako?
- Franja.** Da mi plešemo, a on gleda. *(Stanka.)*
- Tino.** *(Izgubi živce.)* E, ni ja ne mogu tako! Trudim se da vas nečemu naučim, a vi stalno nešto izmišljate! Radio sam posvuda, al' ovo je... Ovak o se ništa ne da!
- Naser.** Vi ležite s muškarcima? *(Stanka; svi gledaju Tina, koji doista nije očekivao to pitanje.)*
Ne mislim u vojsci, u istoj prostoriji, kad se mora, nego onako, privatno, jer volite.
- Tino.** Molim? *(Stanka.)* Kakvo je to pitanje? Šta znači "ležim"?
- Naser.** S njima, u krevetu. Il' drugdje, ako nemate krevet. Na podu. Zemlji.

- Ante.** *(Ostalima.)* Pita ga jel' "homoseksualac".
- Tino.** To je moja stvar, s kim "ležim". To se vas ne tiče! *(Stanka.)* Dogovorite se s ravnateljicom želite li ovo, il' ne... Jer, znate: ne mora se plesat'. *(Ode.)*
- Vojo.** *(Za njim.)* Ode.
- Marina.** *(Naseru.)* Potjerali ste ga.
- Ante.** *(Naseru.)* Ovo je stvarno previše! Upadate nam tu, i onda još vrijeđate!
- Naser.** Nisam ga htio uvrijedit', samo sam ga pit'o...
- Ante.** Ne znam šta ste htjeli, računa se ono šta ste napravili! Do viđenja. *(Ode.)*
- Kata.** *(Voji.)* Nisam zaključala sobu... *(Krene.)*
- Vojo.** *(Za njom.)* Čekaj, idem s tobom! *(Odu, oboje.)*
- Marina.** *(Franji.)* A i vi me čudite. *(I ona ode; ostali su Ringo, Franja i Naser.)*
- Franja.** 'Oćete nam svirat'? Imamo još vremena. *(Stanka.)*
- Ringo.** Ni u kinu ne puštaju film, kad ima manje od troje ljudi. Jednom mi se to dogodilo, bili smo moja dama, ja i neki čovjek s buljavim očima, a oni kažu, "malo vas je". Ja sam se htio potuč', al' nisu mi dali. Moja dama, ovaj s buljavim očima je bio gladan krvi! *(I on ode; stanka.)*
- Naser.** Sad ste sa mnom, umjesto s njima. *(Stanka.)* Šteta da nam više neće svirat'.
(Stanka.) Hvala.

(Franja i Vera, u kancelariji druge.)

Vera. To je Pandorina kutija. U domovima ima mjesta samo za dva posto starijih osoba. Zemlja nam je puna ovakvih kao Naser. Nemam ništa protiv njega, ali...

Franja. Ne bi bio jedini kojeg ste primili preko reda. I preko veze.

Vera. Ne želim razgovarati na taj način. Uostalom, počeo vam je ručak... *(Stanka.)*

Franja. A ako ta gospođa iz Evrope sazna da ne puštate Albanca k nama? Ako joj ne'ko, na primjer, napiše pismo... Oni su osjetljivi na takve stvari. *(Stanka.)*

Vera. Vi to mene ucjenjujete?

Franja. Ne, samo razmišljam na glas. *(Stanka.)*

Vera. Imate nešto s njim?

Franja. Bolestan je. Nema nikog. *(Stanka.)*

Vera. Mislite da bi oni bili takvi prema vama?

Franja. 'Ko?

Vera. Netko s Kosova, iz Srbije, svejedno, Italije, Austrije, Francuske... Ne vidite što se događa? Da se svugdje bune protiv stranaca. A vi mene ucjenjujete, kao... *(U tom trenutku Biba uđe u Verinu kancelariju.)* Ne znate kucati?

Biba. Oprostite... Nigdje nema gospođa Kate.

Vera. Kako nema?

Biba. Brstina ju je ujutro tražio u njezinoj sobi, vrata su bila otključana, krevet prazan... Nije bila na doručku, ni u ambulanti... Ja sam dosad bila s njim, tražili smo je...

- Vera.** Možda je žena otišla prošetati. Nije ovo zatvor!
- Biba.** Ni'ko je nije vidio. Ni portir, ni sestra... Ne znaju kad je izašla. A i... izgleda da je u spavaćici.
- Vera.** *(Ustane.)* Zašto mi prije niste javili!? *(Biba i ona krenu; Franja ostane sama.)*
- (Franja, zatim Vojo, Vera, Kata i Naser, potom Ante, Marina i Ringo, te Tino.)*
- Franja.** Da, Kata je odlutala. Vojo ju je tražio, satima. Na kraju se vratio u dom. Iz očaja je popio bocu rakije, zgrabio svoju jedinu košnicu i bacio je kroz balkon.
- Vojo.** *(Podigne košnicu iznad glave i zavitla je u daljinu.)* Jebem ti pčele, da ti jebem i njih, i sve skupa!!! *(Košnica padne i razbije se.)*
- Franja.** Košnica je pala pred dom i raspala se. Pčele su bile izvan sebe, izbole su dvoje djece, pa je ravnateljica pozvala Voju na razgovor... *(Dode Vera.)*
- Vera.** Gospodine Brstina, razumijem vašu zabrinutost, ali ovo je stvarno previše! Nije dom zoološki vrt! Ako nam dođe tužba od roditelja izbodenih mališana...
- Vojo.** Kako može tako otić'? Samo tako, samo tako...
- Franja.** Navečer, Kata je pronađena. Pojavila se na vratima doma, ogrnuta jaknom...
- Vojo.** Kato! *(Kata stoji pred Vojom, kao da se ništa nije dogodilo. On pak, posve izvan sebe, ne zna što bi, ljutio se ili plakao od sreće.)*
- Franja.** Jakna je bila Naserova. *(S Katom je i Naser.)*
- Naser.** Ušla je u tramvaj, ja za njom. Bilo mi je čudno da je tako... u spavaćici. I drugima je bilo čudno, al' ni'ko ništa. Vozili smo se kroz cijeli grad... Sišla je na okretištu, i ravno prema rijeci. Dugo je gledala u vodu. Doš'o sam do nje i pit'o je, "Nije vam hladno?", a ona:

- Kata.** "Je."
- Naser.** Onda joj velim, "Kud ste krenuli?", a ona meni:
- Kata.** "K sinu. Zaboravila sam put. Taj Novi Zagreb je svugdje isti."
- Naser.** I skinem ja svoju jaknu, ogrnem je, pa kažem...
- Vojo.** *(Prekine ga.)* "Ogrneš je", ha? Ti si na nju od početka bacio oko!
- Naser.** Nikakvo ja oko nisam bacio! *(Ostali se starci skupljaju oko njih.)*
- Vojo.** Kato, dir'o te?
- Kata.** Je, kad mi je prebacivao jaknu preko ramena. To je jako teško izvesti bez da diraš čovjeka...
- Vojo.** *(Nasrne na Naseru.)* Pas ti mater! *(Vojo udari Naseru; ovaj padne.)* Pratio si je, i samo ček'o, samo si ček'o...
- Kata.** *(Prekine ga.)* Vojo! *(Vojo zastane.)* Da gospodin nije došao, ja bih skočila.
- Vojo.** Kud bi skočila?
- Kata.** U rijeku. *(Stanka.)*
- Vojo.** Zašto?
- Kata.** Bojim se da me pamet ne ostavi. *(Stanka; Naser je ustao. Vojo gleda Katu, pa Naseru; ne zna ni što bi rekao, ni što učinio. A onda, odjednom...)*
- Vojo.** *(Zagrli Naseru.)* Zašto je sve to tako teško...? *(Zaplače.)*
- Naser.** *(Ne miče se u Vojinom zagrljaju.)* E, jebi ga, ako ja tebe razumijem! *(Ostali ih gledaju.)*

- Franja.** Niti deset dana kasnije, Naser je primljen u dom. Odmah se pridružio i plesnim večerima, na koje se vratio i gospodin Arslanagić...
- Tino.** *(Pred okupljenim starcima.)* Nakon dugog razmišljanja, a radi otvorenosti za koju se zalažem... odlučio sam, kako među nama više ne bi bilo skrivenih misli temeljenih na nagađanjima i poluinformacijama... *(Stanka.)* Već dugo sam u vezi s Klarom iz Siska. I... nisam homoseksualac.
- Vojo.** Pa to je krasno! *(Stanka.)* A zašto nam je nikad ne dovedete?
- Tino.** Pa jer... živi u Sisku. Odnosno, u Opatiji, tamo studira menadžment u turizmu i ugostiteljstvu. Uglavnom se vidimo vikendima i lijepo nam je zajedno, kad smo zajedno. *(Stanka.)* Eto, gospodine Idrizi. I drago mi je da ste s nama. *(Rukuju se.)*
- Franja.** Bližio se dan dolaska gospođe iz Evrope... *(Ringo svira, starci plešu.)* Ravnateljica je odlučila i uz koju ćemo pjesmu nastupiti:
- Vera.** Mislim da bi bilo najprikladnije da za gospođu... *(Pogleda u papir.)* van Beveren zaplešete uz "Prolazi sve". Tu ste na domaćem terenu, a ja, ako me pita da joj prevedem tekst, mogu povući paralele s političkom situacijom, reći joj da sve prolazi, pa i naše čekanje da nas prime u Europu, čiji smo, evo, konačno dio i... *(Ante se javi za riječ.)* Recite, gospodine Kovač...
- Ante.** Neku večer sam sluš'o na radiju... Rekli su da sad baš nije najbolje vrijeme za to.
- Vera.** Za koje?
- Ante.** Za Evropu. Govorio je neki stranac, Nobelovac, zaboravio sam mu ime, zapamtio sam samo da se tripot ženio... Rek'o je da to šta se događa u Španjolskoj i Grčkoj, da bi se moglo dogoditi i tu.
- Vojo.** Šta se događa u Španjolskoj i Grčkoj?
- Ante.** Sranje. I još je rek'o da je to neka vrst nove federacije. A svi znamo šta to znači.

Vera. Ne širite antieuropsku propagandu, molim vas. Imate pravo na svoje mišljenje, naravno, ali imamo i mi na svoje... *(Stanka.)* Neću vas više smetati. Nastavite s plesom. *(Vera ode; starci zaplešu.)*

(Biba, sama.)

Biba. Sve to približi te smrti. Ne "približi", nego... Uzmeš dijete za ruku, odete u šetnju il' malo po dućanima, na sladoled, komad pizze, ništa posebno, tražiš život, posvuda, nešto šta se smije, bilo šta... Al' oni ne idu iz tebe, sjetiš se žene koju si jutros presvlačila, čovjeka koji se boji, k'o da su bebe, a tako su stari... I onda ljubiš to dijete, tako lijepo miriše, mladost, a oni, tamo... *(Ode.)*

(Franja i Marina, u zajedničkoj sobi. Spavaju, no ne zadugo...)

Marina. Gospođo Franja... *(Stanka; nema odgovora.)* Gospođo Franja... *(Stanka.)*

Franja. Molim?

Marina. Spavate?

Franja. Više ne.

Marina. Ni ja. Mislim, ja od početka... Pretiho mi je. Samo taj ćuk... *(Stanka.)* Jel' bi vas...

Franja. Šta?

Marina. Jel' bi vas smetalo da upalim radio? Skroz tiho.

Franja. Upalite ga. Ako će vam to pomoć'.

Marina. Hvala. *(Krene upaliti radio; zastane.)* Znate, ja se Njemu molim, više puta na dan, i dobro je to, al' nekad... nekad... *(Stanka.)*

Franja. Recite...

Marina. Ta tišina, s druge strane... Nekad se pitam jel' tamo ičeg ima. (*Stanka.*)

Franja. Zašto ne bi bilo? Ako je tišina... ne znači da ničeg nema.

Marina. Mislite? (*Franja se tek nasmije. Marina upali radio; začuje se glazba. Slušaju je, u miru.*)

(*Ostali **starci**, u svojim sobama, spremaju se za nastup pred Rinom van Beveren.*)

Ringo. (*U staromodnom odijelu uvježbava "Prolazi sve".*)

Kata i Vojo. (*Ona se šminka; on je, ureden, promatra.*)

Naser. (*I on ureden; ponavlja valcer-korake.*)

Ante. (*Dotjeran, kruži svojom sobom.*)

(*Starci i Tino, u dvorani za druženja; spremni su za dolazak **gospođe Rine van Beveren**, koja upravo stiže u pratnji Vere.*)

Vera. So, this is our dance-room, and our protégés... (*Štićenicima.*) Ovo je gospođa van Beveren.

Starci. Dobar dan!

Tino. Poštovanje.

Rina. (*Starcima.*) Nice to meet you. It is such a pleasure to be here!

Vera. (*Starcima.*) Gospođa van Beveren kaže da je sretna što je ovdje s vama.

Ante. (*Tibo, Marini.*) To govori iz pristojnosti.

Vera. (*Pokaže Rini gdje bi trebala sjesti.*) You can sit here...

Rina. (*Sjedne.*) Thank you.

Vera. Can I get you something, coffee, water, juice...? Of course, after you see our dancers, we invite you for a humble lunch in our modest canteen...

Rina. Thank you so much, but I have a meeting at the Ministry at two, so...

Vera. Oh, I understand. So, we will start immediately... *(Starcima.)* Počnimo, jer gospođa u dva mora biti u Ministarstvu... *(Provjeri je li Rina dobro smještena, nasmiješi joj se, pa da znak Ringu.)* Gospodine Uš...

Ringo. *(Zasvira i zapjeva.)* "Prolazi sve, list zelen sad je žut,
Al' naša ljubav, zar ne, nikad neće proć'.
Prolazi sve, sve osim sjećanja,
Jer vrijeme mijenja naš svijet, nama tako drag..." *(Starci zaplešu, u već viđenim parovima.)*

Tino. Samo bez panike, polako, to znamo, to smo puno puta vježbali...

Vera. *(Rini.)* He's encourageing them.

Rina. I see. *(Starci plešu; Vera, Rina i Tino ih gledaju.)*

Ringo. "Za me si lijepa još, k'o u dane prvih susreta,
U tvojim očima, plamti isti žar..." *(Ante se - odmah je jasno: za sve neočekivano - odmakne od Marine, te pride gospođi van Beveren i zamoli je za ples.)*

Marina. Ante...

Rina. Oh, you are inviting me for a dance?

Ante. Yes.

Vera. *(Tinu.)* Što je ovo?

Tino. Ne znam. *(Anti.)* Gospodine Kovač...

Rina. Thank you. (*Ustane i zapleše s Antom. Ostalima, isprva začuđenima, lakne kad shvate da je Rina prihvatila Antin poziv.*) You are a very good dancer.

Ante. You too. (*Plešu. Svi su čini se zadovoljni i sve, reklo bi se, ide dobro. Tako to neko vrijeme i potraje, dok Ante ne zastane i uhvati se za grudi.*)

Rina. Are you okay? (*On je čvrsto drži, ne ispuštajući je, no kao da gubi tlo pod nogama.*) Call a doctor! (*Ringo je utihnuo, plesači su stali, Vera je skočila, Tino se primakao Anti i Rini...*) Oh, my God! (*Ante je, čini se, doživio srčani udar; pao je na pod.*) Oh, my God, oh... (*Komešanje, strka... Biba uđe u dvoranu.*)

Vera. Doktor je tu!?

Biba. Mislim da je...

Vera. Pa zovite ga, k vragu! (*Biba otrči.*) Ne dirajte ga, dok ne dođe... Don't touch! (*Rina promatra Antu, posve izvan sebe.*)

Rina. Is he... dead? (*Franja, negdje u uglu, spaži □uka. On joj nenametljivo mahne, kao staroj znanici. U tom času, ona klekne nad Antu.*)

Vera. (*Rini.*) I don't know. (*Franji.*) Što to radite?

Franja. Glava... (*Zabaci mu glavu unatrag, a zatim prisloni ubo i obraz iznad Antinih ustiju i nosa.*)
Ne diše. (*Dva puta mu udabne zrak; opipa mu puls na vratnoj žili.*) Nema pulsa.

Vera. (*Rini.*) I'm afraid he's dead!

Rina. I never saw a dead man before.

Vera. (*Starcima.*) Gospođa kaže da nikada prije nije vidjela mrtvog čovjeka. (*Rini.*) They look like this!

Rina. Who?

Vera. Dead men.

Rina. When my grandfather died - he was from a small village near Sliedrecht, and he had a cancer - when he died, my parents told me: "Rina, don't look, don't look..." (*Stanka.*) So I didn't.

Vera. (*Prevodi.*) Kad je moj djed umro - bio je iz malog sela blizu ... no, i imao je rak - kad je umro, roditelji su mi rekli: "Rina, ne gledaj, ne gledaj..." (*Stanka.*) Pa nisam. (*Biba se vrati.*)

Biba. Doktora nema. Zvali smo hitnu, na putu su... (*Svi su okupljenji oko Franje, koja masira Antino srce. Franja pogleda prema Ćuku: ptica joj se nasmiješi i krene.*)

Franja. Diše...

Vera. (*Rini.*) He's alive!

Rina. Thanks God!

Ante. (*Podigne glavu.*) Zašto više ne sviraju...?

Vera. Svirat će, gospodine Kovač... Svirat će. (*Na mjestu gdje je stajao Ćuk, više nema nikoga.*)

(*Franja, sama.*)

Franja. Ubrzo je došla i hitna pomoć. Rekli su da sam mu spasila život, jer da je u takvim situacijama najvažnije odmah reagirati. Poslije su me svi grlili, čestitali mi... Kao u američkim filmovima. Gospođu van Beveren sve se to jako dojmilo... Ravnateljica nam je poslije rekla da smo, po nekim tablicama...

Vera. "Dobili smo najviše ocjene!"

Franja. Njoj je bilo jako drago zbog toga, vidjelo se. (*Stanka.*) A ja? Bilo je ljeto, kad sam otišla... Zauvijek otišla. I bila je noć. Nisam mogla spavati, od vrućine. Da, bila sam sama u sobi. Marina je umrla mjesec dana prije. Izašla sam na balkon... (*Tako i*

učini; u krošnji, ćuk pjeva svoju jednoličnu pjesmu.) Nije bilo posebno lijepo. Noć kao mnoge druge. U krošnji prekoputa pjevao je ćuk...

(Franja je na balkonu; iza nje pojavi se □uk.)

Ćuk. Cvijeće vam lijepo uspijeva. Imate zlatne ruke. *(Stanka.)*

Franja. Puno ga zalijevam, sad, kad je vruće. Malo ga i dohranim, da... *(Stanka; gledaju se bez riječi.)* Idemo?

Ćuk. Da. Vrijeme je.

Franja. Samo tako? Nekako mi je čudno... K'o da bi' nešto trebala, a... Da barem viknem...

Ćuk. Pa viknite. *(Stanka.)*

Franja. Neću. *(Stanka.)* Zbunjena sam. Recite mi nešto. *(Stanka.)* Šta... šta ostaje?

Ćuk. Naravno da ste zbunjeni: prvi put umirete. A što ostaje...? Tjerate me da budem patetičan, a to zbilja ne volim! *(Stanka.)* Dobrota, što bi drugo ostalo. Živite u drugima, i drugi žive u vama.

Franja. I to je to?

Ćuk. A što biste vi htjeli?

Franja. Ništa. *(Stanka.)* Da obučem nešto drugo il'...

Ćuk. Nije potrebno. Tamo kamo idemo, ne drži se do toga. *(Zazove nekoga.)* Gospodo... *(Pojave se Živko i Ognjen, kolege Franjinog pokojnog oca, sa svojim instrumentima.)*

Živko. Dobra večer.

Ognjen. Veče'.

Franja. 'Ko je to? Poznati su mi...

Ćuk. S fotografija. To su Živko i Ognjen, kolege vašeg pokojnog oca. (*Živku i Ognjenu.*) Slobodno, momci. (*Njih dvojica zasviraju pogrebni marš; Ćuk ponudi Franji krilo, ne bi li zaplesali.*) Smijem zamoliti...?

Franja. Vas se ne može odbit'. (*Zaplešu. KRAJ.*)